

Interview with Esther (R) at Maamobi, an inner suburb of Accra, on Sunday 29 May 2005, starting at 3 pm. Interview conducted by Ellen Mma Atanga (E), assisted by Arwen Kimmell.

Transcription by E.M. Atanga in Gurene, slightly edited and normalized by MEKD. Tone marking by MEKD together with E.M. Atanga.

E Wuntéeŋa wà tìre wá'am nà wá tù yetí bì sósé mé là Fàrefari pógèsì bánè tú zè'ele tú tíŋa wá'am nà bùna kálà, la ani se'em. Fu wán !díke máke fù n dàa bòe tù tíŋa là fú nyàa bó kàla, là àni ŋwàní? Bée bà dòge fú là kálà. Là séla wóo tì wán sósé wuntéeŋa wà. Bála, dá díke sésélà sóge. Séla wóo ní bò bínì.

R Ní dé frû [Eng.]

E Á, fu tari sira kóo?

R ?ii.

E Fu síra yú'urê?

R Atúle.

E Atúlè?

R Ii.

E Ya tari lá kòmá bàlé?

R Batá?, tú gír?Is, wán bôy. [Eng]

E Bála lá, fú n túnì kòò?

R Íí má n kóosè lá yú'urê lógero.

E Ti éŋa ítà bém?

R É!ŋá, éŋa lá à túuma ní ŋwàná.

E A iti lá !búnòò?

R Spinners [Eng]

E Film ? [Eng]

R Aayí, spínners ní dè ?í

E á, spinners. Ti yamá ní bò wá, kála wà lá àní ŋwàní kálà Ànkara ké'á àní ŋwàní?

R OK. La kpe'em dé àmáa là yèn ssna lá tù tíŋa. Fú m bò tú tíŋa tì la ànà sé'em lá, ká!lá dé, fù wán isege, fù wán ìŋe séla fíí, fù wán !nye lágefó fíí, géé tù tíŋa sá fù wán zì'a ká ìŋe sésélà, fu n ta'an ìŋe séla, dàansè'ere làgefó yélè kpé'em mé. Fù ìŋe sèla tì bà dá là wán kpé'em fíí. Àmáa kálà, fù béere wá yèlege, fù wá ìŋe séla lá, dàansè'ere bà wán dà'ara fíí fíisi fù wán nyè sèla fíí.

E FFn ké kálà tì là yúu'è? Bà dòge fú lá kálà bèe?

R À... tò, bà dòge má lá tù tíŋa tì má ní wá'am nà.

E Â, tù tíŋa bésà bóbà?

R Mám dé Kàlebíõ.

E Ah, Kalbio

R ?íi

E Kàlebíõ bó là bè, Bólgg ?

R Àbiŋeyà, Àbiŋeyà ní dè ní M̀P̀ lá.

E Bè hà, Súmbúrenjò bóbà n bàlá?

R Fù wán zè'ele Éstàtes, fù wán yése Estates, fù wán yése Tránsport, yése Éstàte lá, fù yè lá bìla bóbà.

E Bála, fú n èle lá géé nyàà wá'am nà fù nyé ?í ...

R ÓKè, mám wá'am mínà géé nyàà élè.

E Só, fù wán yèle tù fíí fú n kè'eri kálà. Fún là fù síra nérebà n kè'eri bíí? Bíí ff la ...

R ?íi má là báma, má là n síra néreba n kè'eri.

E Daanjo ká bóè?

R Àyí, dàanjo ká bóe.

E Fú yá'àn tàbi nyé zé'à tì dàanjo kà bónà?

R OK dàanjo bóe àmáa lá wán àni ní sè'em lá.

E èhè, yèse fú síre púe kàmáa dàanjo ñwáni tù botí tù bánjè bánà zà'a wáabi mé. Yà tàbi zàbè?

R Ah, OK, zàbere dé, kó yàya, fù wán bà'asi zàbe, zàbere fíí bóe àmáa là dágè lá zò'e zò'e nánte.

E Fù mì tí là kpè'em mé kàmáa ff là fù síra néreba kè'erà ñwánà wà dá zó wálúm tí dàansè'ere mám là fú síra nérà lá, ñjè lá ... géé yélè, à ká yéti à bánjè lá dè séla, sò!sì kála ...

R ?íi.

E ?íi. Yòo, fú n bò kálà wà kàmáa zàbere ñwáni?

R Là yèn ní dè'a lá yètògo déenè.

E Bèní nì tàri yètòga lá wá'am nà?

R Kàmáa dàansè'ere fù yé!ti, bíi dàanse'ere bíá n zè'ele sùkúù wá'am nà, tíi sùkúù fèes sélà, tì là dé'a lá fù yéle n yéti lágèfò, à yètií sée tì fù ñjè séla fíí tì ñja mì pà'ase, géè ñja má'a là ñja yéti à ñjè lá ñwáni. Fù nyè yàá bàlá lá n nì tári yètògo fíí wá'am nà.

E Kàmáa, fú là néreba n kè'eri lá fú là kènkèleña nérà ká tábi zàbe?

R Àayí.

E Ai, dàansè'ere dágè fú n ñjè zàberè lá yòo, géè dàanse'ere ñja dáana lá n zàbi lá fú. Tì, tu botí tù bánjè nyàa séla bála tábe ñjè, tì yà máale dè, là ñwàni ñwàni? Néreba n zè'ele yíjè wá'am nà màale kóo yámá míjè màale dé.

R Tù mìnja nóo nì màale. Kàmáa tú zì wa?, àyíma tá'an yéti fú n ká bó là, à, búno yéti ñwàna, à búno yéti ñwàna.

E Yélebíbesi yètòga m bàla..

R (laughs)

E Kàmáa bà tàbe tógè fù yéle tì fù wúm dè, là yéle lá lébè lá bèm yètògum púe tì là lébegè gádamà [Hausa] tì là dénà lá, sée tì yà sókè. Tì yà yí lá àni?

R â, OK, tù ká yí nénérà dé. Kàmáa tù mìnja má'a nóo.

E Là dèlá bè? Yíre wá púè?

R ?íi, tù yíre n wà púè, géè yíjè dé àayí.

E Tì yà dáa sòse, n dáa yéti bèm?

R Kàmáa... (laughs)

E Fù ká téri?

R ?íi, là yùuyá. Má wán nà wà, yètògo ñwánà wà má ní.. OK

E Fù ní ká díke íjè fù ssure púe

R ʔíi, má ní ká díke íjè ò sùure púe. Má wán ðiŋe sòke nǒǒ, là bà'ase mé.

E Gée è ... fú ká mí kàmáa dàansè'ere fù síra tá bó'ori fù làgefɔ kaáo dàansè'ere à ká dá? là fúo, tì fù yétii fù yélè tì là lébege yèle koó.

R Àayí, dón!si má m zì wá dàansè'ere má tá'an ní bɔna kálà tée tà kúle. À tà'an ní ðà fúo sóole nà. Dàansè'ere má wá'am kálà nà, bà wán tà fúo wá'am nà, ò wán yétii ô, fù wán tàra làgefɔ fù kàn dá fúo bó mà. À wán tàra dé, à wán dà bó mà. À sán kà tára, à wán yétii à ká tári.

E Só, fú n èle dáari fù síra má ká tábi òjè sànsúya tí bèm sòì tì bà dá !fúo bó fù gée ká dá bò íja?

R Àayí, dàanse'ere à tógè bàha tì má n ká wúm ðe àmáa à ká zé'elè là mà yèle sè'ere.

E ě, fú n bò kála wà fù nyè ká!máa tù tíja pógesi mí zó'è tú zé'a wà mé. Fú n bìsi bá !bɔja, bá bòe kála wà là àni ŋwání?

R OK, bà kálà bɔja wá fù wán !nyé tì bàséba sée láasi péere, kàyakaya dàansè'ere fú n mína síra n sòì fíi, tì fù yé!tíi ô, bàse tì à é? séla bó fù tì fù kóosa kàmáa má n kòose sé'em wà, gée fù wán sìge tíja púe fù nyè tì bá mé zò'e zò'e. Káyayakaya dúmà, làasi péeri míja tì fù wán wá'm kála nà n ðe fú tùune tì fù yéti fù túum. Fù nyè là àni sé'em?

E Bála lá, bá n bòe kálà fù tàbi nyé tì sé'em zábe zàbere kóo à òjè lá !búno tì là lébegè yèle, tì là dé'a yétógà?

R Kàmáa, kàmáa pógesi lá ðenè kòó?

E ʔí, pógesi, bée dàansè'ere póka lá à síra tíja sòka séla bála.

R Aayí, má n ká nyé.

E Fú n ká tábi nyé?

R aayí.

E Fú n ká nyé bùdáasi tì bà ŋmé'era bà pógèba?

R Bùdáa tɔ, fú m mí tì má n ŋwánà wà, má n ká éere. Fù nyè béere sán yilege, má m bo kálà wà má m bó mè wà. Dàansè'ere fù wán yèli ní yétii bùdási kóo séla ŋwánà wà, tì n yé!tíi ô, bíla ðee zò'e zò'e.

E So, yí yèle má bùdaa séka n tàbi íjè séla tì là lébegè zèbere tì bà díke kíjè yétógān.

R Má n zè wá, má míja síra, kàmáa à zo n ðe ʔí, à zò wà ðe'a kùdíbelà lá tì éja là éja bóna fine [Eng.], tì first [Eng] tí à bènú à ðike à búno wá'am nà bàse lá kálà, à p̄isi wà bàse lá yíre wà tì bal náe là búusi wà tì bà bóna fine [Eng]. Day [Eng] àyíma bà yèse mé tì bà kíjè lá éere kàmáa Zúwɔreŋɔ lá Fàrefari bénii Dàgáa ðuma n nì tára búno tì ball [Eng] íta wà, bà kíjè lá !bila tì bà tá zàbe bíla lá yú'ujò là wá'am nà. A yín béere búlika tì bùdíbelà wá'am ná nǒo, má n nyé là éja là éja mí zè. Gée éja wá'am ná là à ká yélè tí éja là bùdíbelà lá zàbè yà. Yín-béere tì bùdíbelà lá wá'am nà, má n nyé !là éja tàri bú!dáa àyíma wá'am nà. Kálà tí, à èere lá Àtule. Má n yéti ô, à yèse mé. Tì bùdáa wà n èere ʔí. Má n yéti bùdaa kája zé'ele lá bèsa. Tíi, éja là éja záam zàbe me dónsi éja tára CID kina nà tí à nyóke ì.

E èè

R Má n yéti, à, báláa?. OK, má n yéti, má m wá'am ná nì ì. Má m wa'am ná yì ì yése nà nǒo, tì bùdáa lá, tí bà èere í lá Níima Pòlís Sítashin [Eng]. Tì à n yéti tò à kína gé éja wán wá'am nà. Bò

bà tám [Eng], kàmaa nàin [Eng]. 9 lá tì à kíjè tì bà tá tógè tì bùdíbelà lá n yéti ʔí, éja díké lá à lígeri bó mà tì má m bínè yàa.

E ùm

R ʔí, tì má n sira tó'è lígeri lá ká bótà à díke lígeri lá bó.

E Là ká lé dè'a à zàbe ní là fún sira géé là nyàa dé là fùn..

R ʔí, là nyàa dé là màm. Bála má'a tì màm dógè n bía wà nànnánàwa là yè lá three years, month [Eng] wá pùè. ʔí, Fifth Mây tì a nyé thrée yêars. Màm dógè kàmaa one month m bálá tì bà pòse lá, n dè à kíj tá yèlè à mà tí n, íja lígeri bò mán zí'ã tì màm ká bótà tí n díke lígeri lá bóe éja géé díke lígeri lá bóe n sira tì éja yéti à tóge lígeri lá yélè tì là dè'a záberè. Bílam n bálá tì à táya lá yéle yétii, yáa, dón!si tí éja bó mà lígeri lá nwanì mà'a. Tí là yè lá two years n nwanà. N nyàa dé mán sira táyà lá yéle è yé!tí fún bánki [Eng.] n dè màm tì fù n díke lígeri wá'am nà bò màm?

R OK, géé fú n pòn díke lígeri lá wá'am nà bò má nmerèke díke lígeri lá dá? tape [Eng] tùmam zí'è yòo. Mán sira kòose tape tì a nmerèkè díke lígeri lá dá? háli yó géé fifty thóusànd [Eng] à ká yó fifty thousand la. Géé tì là dé'à tí éja lígeri bò mán zí'è. N nyàa dée, à kíima àyíma ké'erì lá Hàkyo tì, tì yé!tí tí éja má'a tì tì éja díke lígeri lá bóorà lá, mán sira bánè yá? Tí àayí. Géé tí nwanì tì à díke lígeri lá bóorà màm ká básè tì mán sira bánè? Tì à sina. Bála tì bùdáa lá yéti yàa, tí à tà'am yélè yétii, à yì bótí má me, bála n sòì tì à díke lígeri lá bó mà ká básè tì màm sira bánè lá.. Tì ʔí, sée tì Àtúle yó éja lígeri lá. Éja bó mà lá 1.5.

E Éè.

R 1.5 má yéti mán wà 1.5 tí n ìjè 1.5 bèm. Bílam bálá, tì yètógò lá wá'am nà tì bà tóge téee tì là dé'à tí tò, tí sée tí bà pàge ʔí, mán sira before [Eng] tì à yó lígeri lá.

E Bà ká tìrì ʔí kíjè tá dì sàriyà [Hausa] géé kó'om pàgerà?

R ʔí. ʔí kíjè lá bà bàse tì à kúle nà. Yímbéerè, à yéti bà lébe. Bá lèbe lá..

E Kòótín mii?k

R Bà ká kíjè kòót.

E Mmh.

R èhèè, tì bá lèbe lá nòo, tì bà kíjè lá nòo tì bà díke ʔí íje kàntàbàk [Eng]. Éi, tì là dé'à lá yètógò. Tí èè.. bá n pòn zàbè bála lá éja lígeri lúi yà 450,000.

E óò.

R Tò, 450,000 lá tì púlesi lá tí sée tì à yó lígeri lá. Géé éja yéti bà zàbe mí éja ká yélè yétii má n tó'è à lígeri bála déni lá à tìrì ní lá lánì wá'am nà, géé éja yéle yétii, éja wá'am ná tí bà zàbè mé tì là dé'à bà wá'am nà tì bà bánè là yéle.

E Tì là débege lígeri.

R Tì là dé'à lígeri wá. 5 kè 450 lá mán sira wán yó 450 lá, àmaa lígesekà n gèe lá bála má néja ká bóe bini bikòz [Eng] à ká díke kès [Eng] kàja wá'am nà. N wá'am ná gùlese yètógèséka lá dé là díferèn [Eng] m bala. Éja wá'am ná tògi ní sé'em lá m bálá tì dári wóo bùdíbelà lá wán wá'am kála nà tì éja lígeri, éja lígeri, éja lígeri.

E Tì lá íje lá fù sira kélu m bònà lá kàntàbàk bée bùdáa yése ʔí mè?

R Aayí, ô tì tì yése ní è, bá yéle bála lá nòo tì à kúle yíre kálàn nà. Tì à zò á!yima wá'am nà tò'e làgefò kíjè tá yò 450 lá. N yéti làgefò séka zòke lá m bálá géé tì bà béee è wá'am nà. Fù nyè yá? Géé nànnánàwà pó éja là bùdíbelà lá, bà lè ìjè frú [Eng] lè dóla táaba.

E Fù nyè yá kóo? Bà àni wóo kòma.

R èhèè. Bà lè ìyè free, à sístà lá yé!tí éya ká bóti à lé dóose là è dón éya àni sé'em à bòtí à díke è ìyè lá yèla púàn m̀ bàlá. Dónsi à dá lé dóose là è géé still [Eng] éya là éya. Mán síra ǹ àni sé'em lá. À tá'am, fún là éya, yà wán zàbe nóó géé à wán ìyè frî lá fù. Là wán ìyè dàbá àyí nóò wán tòge bòe è à togeri bó'orà fú mé.

E Sán de'a bála, à yì dáa ká díke ...

R ?î

E Yéle lá, là dáa ká tóle néya.

R Là dáa ká kíyè néya. Má ní kíyè tá yò làgefò tì pùlísì lá yète yàa, tì bà wá'am yíre nà lá bà máale géé là dèlá zàbere ní wá'am ná tì ba zábè. Ǹ dè bà tári yètógum lá kúle nà tì bà dáa nyàà máalè.

E Fú ní yèti dàaṅo ká bóe là. Dàaṅo nóó m̀ bàlá bìkôz fù síra sán nyè yéle, là dèlá fùn yéle m̀ bàlá. Dèni m̀ bàlá tì guy [Eng] lá mì díke fún mì yú'urè pà'ase bíni wa. Tù bò fú fára. Zíha dé là bèni?

E Bèn ḡmárekà.

R Sìge sáa ḡmárekà.

E Yùune lá?

R Yùun-túsa àyí là bànúu.

E Amáa, zína dé là Àlásere dàare.